

Urasimishaji wa Kiswahili katika Asasi Tumizi: Mafanikio na Changamoto

Author

Mark A. Odawo

Author's email: odawomark14@gmail.com

Rongo University, Kenya.

Cite this article in APA

Odawo, M. A. (2026). Urasimishaji wa Kiswahili katika asasi tumizi: Mafanikio na changamoto. Eastern Africa journal of kiswahili, 5(1), 92–99. <https://doi.org/10.51317/eajk.v5i1.1084>

A publication of Editon
Consortium Publishing (online)

Article history

Received: 2026-05-15

Accepted: 2026-06-21

Published: 2026-07-17

Scan this QR to read the paper online

Copyright: ©2026 by the author(s).

This article is an Open Access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial ShareAlike 4.0 International License (CC BY-NC-SA 4.0).

Ikisiri

Makala hii imechunguza hali ya urasimishaji wa Kiswahili katika asasi tumizi nchini Kenya. Inalenga kuangazia mafanikio yaliyopatikana na changamoto zinazokwamisha utekelezaji wa hadhi ya Kiswahili kama lugha rasmi kwa mujibu wa Katiba ya Kenya ya 2010. Utafiti ulifanywa kupitia uchambuzi wa kina wa nyaraka mbalimbali, huku matokeo yakiwa yamewasilishwa kwa njia ya maelezo. Matokeo yanaonyesha kwamba japo hadhi ya Kiswahili imeanza kuamilishwa kutokana na ongezeko la matumizi yake katika sekta za elimu, sheria, utawala, uchumi na afya, mafanikio yaliyopatikana ni madogo. Imebainika kuwa asasi hizi hazijatumia kikamilifu nguvu za kisheria zilizopo katika Katiba ya Kenya (2010) kuhusu hadhi ya Kiswahili kama lugha rasmi. Changamoto za utekelezaji zimetokana pia na mienendo hasi ya watumishi wa umma pamoja na umilishe mdogo wa Kiswahili miongoni mwao. Kwa nyongeza, ukosefu wa sera madhubuti kuhusu utofauti wa lugha nchini Kenya umezuia juhudi za kurasimisha Kiswahili. Hali hii imeongezwa na ukosefu wa tafsiri za nembo na hati za serikali kwa Kiswahili. Makala hii inahitimisha kwamba, ili kuepusha wananchi kuendelea kukosa taarifa na huduma muhimu zinazotolewa na asasi hizi, serikali inahitaji kuchukua hatua za kimkakati na kutoa rasilimali zinazohitajika kwa kuamilisha urasmi wa Kiswahili kwenye asasi husika.

Maneno muhimu: Asasi tumizi, hadhi ya lugha, katiba, lugha rasmi, utekelezaji.

UTANGULIZI

Majukumu ya lugha katika jamii hutokana na hadhi inayotolewa na katiba, kwani hadhi hiyo hutoa nguvu za kisheria na inaamua wapi na vipi lugha itumiwe. Majukumu haya huonekana pale lugha inapopata nafasi ya kuendesha shughuli katika asasi muhimu zinazohudumia jamii. Kame (2020) anaeleza kwamba katiba ni sheria kuu ya nchi inayoratibu jinsi nchi itaendeshwa kutokana na mamlaka inayotolewa kwa viongozi walioteuliwa. Hivyo, katiba huratibisha utendaji wa serikali kupitia mamlaka na wajibu wa idara zake, inahifadhi haki za wananchi, na inatoa kifaa kwa asasi za serikali kutekeleza sera na majukumu yake. Miongoni mwa wajibu wa katiba ni kuhifadhi tamaduni, desturi na maadili ya wanajamii kupitia uteuzi wa lugha ambazo zitatumika katika shughuli rasmi za kitaifa.

Kabla ya mwaka 2010, Kenya ilitumia Katiba iliyokuwepo tangu uhuru mwaka 1963. Katiba hiyo ilimtambua Kiswahili kama lugha ya taifa, huku Kiingereza ikipewa nafasi ya lugha rasmi. Hadhi hizo ziliathiri mwelekeo wa matumizi na maendeleo ya lugha hizi. Hii inamaanisha kuwa, kufungiwa nje katika matumizi rasmi, Kiswahili kilipata hadhi ya chini. Sura ya pili, kipengele cha 7(2) cha Katiba ya Kenya (2010) kina tambua Kiswahili pamoja na Kiingereza kama lugha rasmi. Utambulisho huu uliiongezea Kiswahili hadhi na kupanua nafasi yake katika matumizi ya kiofisi. Hata hivyo, licha ya kutambuliwa kuwa lugha rasmi, utekelezaji wake katika asasi tumizi bado unasuasua. Makala hii inachambua urasimishaji wa Kiswahili katika asasi tumizi nchini Kenya kwa kuangazia mafanikio na changamoto zinazokwamisha utekelezaji.

MAPITIO YA MAANDISHI

Urasimishaji wa Kiswahili katika Asasi Tumizi nchini Kenya

Taasisi za serikali ndizo zilizo na mamlaka ya kisheria kutekeleza hadhi na kurasimisha nafasi ya Kiswahili nchini. Hadhi ya lugha ni nafasi inayomulika lugha kutoa majukumu fulani ndani ya taifa (Ipara na Maina, 2008). Hadhi ya kikatiba humpa lugha nguvu za kisheria za kutumika kutekeleza majukumu hayo, na inapaswa kuamilishwa na asasi za serikali kupitia utendaji na huduma zao. Umma una haki ya kikatiba kudai matumizi ya Kiswahili katika asasi kama mahakama, utawala, biashara na ofisi nyingine za

serikali (Akaka, 2020). Hii ni kwa sababu lugha ni zana muhimu ya mawasiliano, ufahamu na maendeleo kwa watumiaji wake.

Kwa mujibu wa Odeo na Maina (2008), lugha rasmi ni ile inayotambulika na kupewa jukumu la kutumika katika shughuli za serikali. Asasi zinazotumia lugha rasmi ni pamoja na bunge, mahakama, utawala, elimu, benki, na hospitali (Odeo na Maina, 2008; King'ei, 2010; Matundura, 2020). Urasimishaji unafikiwa kupitia utendakazi wa asasi hizi katika utoaji wa huduma kwa umma.

Asasi ya Bunge

Katiba ya Uhuru ya 1963 ilitilia mkazo suala la hadhi ya lugha katika muktadha wa shughuli za bunge, hasa katika uundaji wa sheria. Ingawa matamko ya viongozi wa kisiasa yaliathiri matumizi ya lugha asasi, nguvu za kikatiba kuhusu majukumu ya lugha ziliendelea kuwepo. Mazrui na Mazrui (1996) wanaeleza kuwa Rais Jomo Kenyatta aliruhusu matumizi ya Kiswahili bungeni mwaka 1974. Hatua hiyo ilitambuliwa kama tamko la kisiasa kwani Kiingereza kilidumu kutumika kama lugha ya bunge baada ya mabadiliko ya katiba ya 1975. Mnamo 1979, serikali ya Rais Daniel Arap Moi ilibadilisha katiba ili kutoa nafasi kwa lugha zote mbili (Kiswahili na Kiingereza) kutumia bunge. Hata hivyo, Ontieri (2020) anaonyesha kwamba wanasiasa wengi walipinga hatua hii na Mwanasheria Mkuu wa wakati huo alikosoia ugumu wa kutafsiri vifungu vya sheria kwa Kiswahili. Kwa matokeo, wabunge wengi waliendelea kutumia Kiingereza kuandaa sheria, hivyo kuathiri juhudi za kurasimisha Kiswahili kama lugha ya utungaji sheria.

Mabadiliko ya 1992 yaliongeza shinikizo la ujuzi wa lugha kwa wabunge, na kifungu 34(c) kilihitaji wabunge kuwa na umilisi wa lugha zote mbili ili kuchangia mijadala ya bunge; Kiswahili ndio lugha iliyofanikiwa zaidi katika muktadha huo. Wabunge walifanya juhudi za kujifunza Kiswahili na kuanza kuitumia kwa mijadala, lakini miswada na sheria zilizokamilishwa bado ziliandikwa kwa Kiingereza. Hivyo ukuaji wa matumizi ya Kiswahili bungeni ulikuwa mdogo na ulitokana zaidi na matamko ya kisiasa badala ya utekelezaji wa kimfumo.

Katiba ya Kenya (2010) imeieka wazi nafasi ya Kiswahili kwa kutaja katika sura ya nane, kipengele cha 120(1),

kwamba lugha rasmi za bunge ni Kiswahili, Kiingereza na lugha-ishara. Utambuzi huu ulipanua uwezo wa Kiswahili kutumika kimatumizi, tofauti na katiba ya awali. Hata hivyo, utekelezaji bungeni umekuwa mdogo kwani Kiingereza bado ndilo lugha inayotumika kwa wingi katika shughuli za Bunge la Taifa. Matundura (2020) anabaini kuwa ingawa wanasiasa hutumia Kiswahili katika kampeni na mikutano ya hadhara, hawautumii kwa majadiliano ya kuunda sheria bungeni. Kwa sasa hotuba, taarifa za kamati, bajeti na kumbukumbu rasmi zinaendelea kuandikwa, kuwasilishwa na kuhifadhiwa kwa Kiingereza.

Ripoti rasmi ya Bunge la Taifa ya tarehe 15/4/2015 ilionyesha kwamba bila mikakati ya kutafsiri katiba na sheria kwa Kiswahili, sheria nyingi hazitafika kwa umma. Habari chanya ni kwamba, kuanzia Februari 2020, Rais Uhuru Kenyatta aliruhusu matumizi ya Kanuni za Kudumu za Bunge (Standing Orders) ambazo zilikuwa zimetafsiriwa kwa Kiswahili, na hivyo kutoa chombo cha kuwahamasisha wabunge kurejelea kanuni hizo kwa Kiswahili wakati wa shughuli zao.

Vilevile, Mswada wa Serikali za Magatuzi (The County Government Act) umeidhinisha matumizi ya Kiingereza, Kiswahili na lugha-ishara katika mabunge ya kaunti. Lakini utekelezaji wake haujafikia mafanikio makubwa; idadi ya wabunge wanaotumia Kiswahili kuandaa miswada bado ni ndogo. Miswada mingi katika mabunge ya magatuzi bado hujadiliwa, kupitishwa na kuchapishwa kwa Kiingereza pekee. Hali hii inaendelea kudumaza nafasi ya Kiswahili kama lugha ya utungaji sheria. Matundura (2020) anasisitiza umuhimu wa kutafsiri nyaraka zote za serikali kwa Kiswahili kama hatua ya kurasimisha lugha.

Ingawa Katiba ya 2010 imetafsiriwa kwa Kiswahili, usambazaji wa nakala tafsiriwa kwa matumizi ya wananchi ulisuasua kutokana na ushauri wa Mwanasheria Mkuu kurekebisha taratibu hadi kupitishwa kwa Mswada wa Lugha za Kenya (Kimani Njogu; Saturday Nation, 27/6/2017). Mazrui (2020) anaeleza kwamba ucheleweshwaji wa usambazaji wa tafsiri umefanya katiba kuwa fiche kwa umma. Akaka (2020) anasisitiza kwamba nakala ya Kiswahili ya katiba ni hatua muhimu ya kuuwezesha umma kuelewa sheria zinazoongoza, na hivyo kuna haja ya kusambaza tafsiri kwa wananchi.

Asasi ya Elimu

Lugha ni chombo kuu cha kusafirisha maarifa katika ngazi zote za elimu, kwa kuwa maarifa haya yanahifadhiwa ndani ya desturi, maadili na tamaduni za jamii. Mbaabu (1996) anasema kuwa mtoto hujifunza vyema anapotumia lugha yake ya asili, na Waafrica wangepata maendeleo makubwa zaidi wangeitumia lugha zao za asili. Odhiambo (2007) anakemea kwa njia hiyo hiyo, akibainisha kuwa matumizi ya lugha inayozuiliwa kueleweka na wengi yatawezesha uelewa wa mafunzo. Kwa hivyo, matumizi ya Kiswahili katika mafunzo shuleni ni hatua itakayowasaidia wanafunzi kupata fursa ya kushiriki kwa ufanisi katika shughuli za kisiasa, kiuchumi na kijamii.

Majukumu ya lugha rasmi yamejumuisha matumizi katika ufundishaji. Mapendekezo ya tume mbalimbali tangu uhuru, kama Tume ya Ominde (Republic of Kenya, 1964), yalipendekeza kwamba Kiswahili kifundishwe kama somo la lazima katika shule za msingi na walimu wa Kiswahili wapatiwe mafunzo. Hata hivyo, uteuzi wa Kiingereza kama lugha kuu ya ufundishaji ulimaanisha kwamba Kiswahili kilibaki katika nafasi ya pili. Kwa sababu somo la Kiswahili halikutahiniwa wakati huo, mapendekezo hayakutekelezeka ipasavyo na hivyo Kiswahili kilikosa nafasi ya kutumika kama lugha ya kufundishia.

Tume ya Gachathi (Republic of Kenya, 1979) ilipendekeza Kiswahili kifundishwe na kutahiniwa katika ngazi zote za elimu na liwe somo la lazima katika shule za msingi na sekondari; mapendekezo hayo yalikuja kutekelezwa baada ya mda, na yalichangia katika upanuzi wa nafasi ya Kiswahili kielimu. Tume ya Mackey (Republic of Kenya, 1981) pia ilipendekeza Kiswahili kifundishwe na kutahiniwa kama somo la lazima katika shule za msingi na sekondari, lakini utekelezaji wa mapendekezo haya ulikosa nguvu za kikatiba, hivyo Kiingereza kilibaki lugha kuu ya ufundishaji kwa masomo mengi.

Kutokutekelezwa kwa mapendekezo ya tume hizi kulichangia kwa nafasi ya Kiswahili kuendelea kuwa dufu. Mafunzo na utahini wa Kiswahili hayakufikiwa kwa kiwango cha shule za upili; Kiswahili kilibaki kuwa somo la hiari vyaoni, na hivyo utafiti wa kitaaluma katika lugha hilo ulikuwa mdogo. Ogechi (2003) anabainisha kwamba mabadiliko ya mitaala

yaliyopendekezwa yalikuwa na athari chanya ndogo kwa nafasi ya Kiswahili kama lugha ya kufundisha. Hata hivyo, kwa mujibu wa Ghai (2017), baadhi ya shule za kibinafsi ziliongozwa kutoa mafunzo ya msingi ya Kiswahili, hatua ambayo ilichangia urasimishaji wa Kiswahili kielimu.

Nafasi ya Kiswahili imepanuliwa katika Katiba ya mwaka 2010 na kupewa nguvu za kikatiba kutumika kufundisha. Hata hivyo, Wizara ya Elimu haijaamilisha kikamilifu hadhi hii; katika mtaala wa 8-4-4, lugha ya ufundishaji kwa masomo mengine ilibaki Kiingereza. Kiswahili kilipewa masomo machache ukilinganisha na Kiingereza na kufunzwa hasa kama somo. Ingawa vipengele vya fasihi vilikuwa vimeshajumuishwa zaidi tangu 2004, Kiswahili bado lilikuwa somo la hiari vyiuni.

Ontieri (2020) anasisitiza kwamba japo Kiswahili kilifundishwa, hakitumiki kama chombo cha kufundishia masomo mengine kutokana na ukosefu wa mtaala mpya, rasilimali za kufundishia kwa Kiswahili, na mafunzo kwa walimu watakaotumia Kiswahili kama lugha ya ufundishaji. Obuchi (2020) anapendekeza kuandika vitabu vya mafunzo kwa Kiswahili hatua kwa hatua, kutafsiri vitabu vilivyo kwa Kiingereza, na kuanzisha tume ya kufuatilia utekelezaji wa mradi wa kufundisha kwa Kiswahili.

Mabadiliko ya mtaala kutoka 8-4-4 hadi mfumo mpya wa 2-6-6-3 yameongeza changamoto kwa utekelezaji wa Kiswahili kama lugha ya elimu. Mapendekezo ya kuongeza masaa ya Kiswahili na kuitumia kufundishia masomo mengine yamepuuzwa. Kwa mujibu wa Wizara ya Elimu (2025), wanafunzi wana chaguzi katika ngazi za sekondari kuhusu kusoma Kiswahili au kuchagua somo nyingine za lugha, jambo ambalo limeyeyusha nafasi ya Kiswahili kuwa somo la lazima. Hii imetoa nafasi zaidi kwa lugha za kigeni na kupunguza nafasi ya Kiswahili kama chombo cha kusambaza maarifa ya kielimu.

Asasi ya Sheria

Sura ya kumi ya Katiba ya mwaka 2010 kuhusu mahakama haina maelezo maalumu kuhusu lugha za mawasiliano kortini, lakini inatarajiwa kwamba lugha rasmi zitatumika. Kwa mujibu wa Ghai (2017), Court of Appeal (Organization and Administration) Act, 2015 katika kipengele cha 33(1) inataja Kiswahili na

Kiingereza kama lugha rasmi za mahakama. Hii inaruhusu mahakimu, mawakili, mashahidi, waendesha mashtaka na washukiwa kutumia Kiswahili kortini. Hata hivyo, utekelezaji umeshindwa kutokana na mazoea ya mahakimu na waendesha mashtaka kutumia Kiingereza, licha ya Kiswahili kuwa rasmi. Ghai (2017) anabainisha kwamba mahakama za juu zinaendelea kutegemea Kiingereza kwa ajili ya kumbukumbu na taratibu za rufaa.

Ogechi (2003) anaeleza kuwa mtindo huu unalenga kuhifadhi kumbukumbu kwa Kiingereza kwa ajili ya udurusu katika mahakama za juu. Katika Daily Nation (27/2/2023), mwanaharakati Enock Aura aliomba kwa Mkuu wa Mahakama ya Upeo, Martha Koome, kuruhusu matumizi ya Kiswahili katika mahakama za juu kufuatia kutambuliwa kwake kama lugha rasmi. Matumizi ya Kiswahili mahakamani mara nyingi yanaletwa na washukiwa au mashahidi walio na uelewa mdogo wa Kiingereza.

Hii inaonyesha kwamba Kiswahili ndio lugha inayofaa kwa watendaji wa kesi wengi, lakini imekataliwa katika majukwaa rasmi ya sheria. Mazrui (2020) anasema kwamba kupewa hadhi lugha katika masuala ya sheria huifanya kuwa tofauti na lugha za kawaida; hutenga sheria dhidi ya umma. Matumizi ya Kiingereza kortini yamepunguza uwezo wa wananchi kuelewa mchakato wa kisheria na kujieleza kwa uhuru, na hivyo kuathiri haki na demokrasia. Mazrui anapendekeza kwamba wanasheria wapaswa kusomea rejista ya sheria kwa Kiswahili kabla ya kupewa leseni za uwakili ili kuimarisha matumizi ya Kiswahili katika nyanja ya sheria.

Kifungu 50(2)(m) cha Katiba ya mwaka 2010 kinamruhusu mshtakiwa kupata huduma za mkalimani ikiwa hatuelewi lugha inayotumika katika mashtaka, lakini katika nchi yenye lugha nyingi kama Kenya, utekelezaji wa kifungu hiki umeleta changamoto. Utafiti wa Okeiga (1998) ulibaini kuwa wafasiri wasio na mafunzo ya sheria wamechangia uwezekano wa maamuzi mabaya kortini kwa kutafsiri istilahi kisheria visivyo. Hali hii inaonyesha kwamba kupuuzwa kwa Kiswahili kortini kunaweza kuhujumu haki za wahusika, maana tafsiri isiyo sahihi inaweza kuzalisha matokeo yanayokinzana na haki.

Wizara ya Jinsia, Utamaduni, na Huduma za Watoto

Wizara hii ni miongoni mwa zile zilizobuniwa na serikali ya Muungano wa Kenya Kwanza inayoongozwa na Rais William Ruto iliposhika hatamu za uongozi mwaka 2022. Katika serikali ya Rais aliyestaafu, Uhuru Kenyatta mwaka wa 2013, wizara hii ilijulikana kama Wizara ya Michezo, Utamaduni, na Sanaa. Miongoni mwa majukumu mengine, wizara hii inayo jukumu la kurasimisha hadhi ya Kiswahili kupitia utekelezaji wa miswada inayolenga kuimarisha sera ya lugha ya Kiswahili nchini. Sera hutoa nguvu za kisheria katika utekelezaji wa maamuzi ya asasi za serikali. Kulingana na Mbaabu (1996), sera ya lugha ni maamuzi dhamirifu yanayoipa lugha hadhi mahsusi katika jamii.

Kwa upande wake, Mathooko (2007) anafafanua kuwa sera ya lugha ni sawa na maamuzi kuhusu matumizi ya lugha yanayofanywa na asasi zenye majukumu ya kimamlaka na kisheria. Kama tukio la upangaji lugha, sera ya lugha, ambayo, hulenga kuzipa lugha majukumu mbalimbali kutegemea malengo na maazimio ya kitaifa, huwa inasukumwa na nguvu za kisiasa, mamlaka ya kiutawala pamoja na mahitaji ya kisheria (Akaka, 2020). Miongoni mwa miswada iliyotayarishwa na wizara hii katika harakati za kutekeleza sera lugha ya Kiswahili nchini Kenya ni kama ifuatavyo:

- a) Kiswahili katika Rasimu ya Sera ya Lugha za Kenya (Proposed Language of Kenya Policy).

Ghai (2017) anasema kuwa mwaka wa 2013, serikali kupitia Wizara ya Michezo, Utamaduni na Sanaa, ilibuni kamati ya kitaaluma ili kuunda Sera ya Lugha za Kenya (Languages of Kenya Policy). Sera hii inazingatia mahitaji ya kikatiba kuhusu uanuai wa kiisimu na wingilugha nchini Kenya. Kadhalika, inlandana na malengo ya serikali ya kiuchumi, kijamii, kisiasa na kielimu. Kati ya nguzo sita ambazo Rasimu ya Sera ya Lugha za Kenya imeangikiwa, nguzo ya kwanza inasema kuwa sera hii inapaswa kuendeleza lugha ya taifa, lugha rasmi, lugha ishara, na lugha asili na kulinda haki zake kama zilivyobainishwa katika katiba.

Vilevile, rasimu hii inadhamiriwa kuendeleza Kiswahili kwa kuhakikisha kuwa kinapata nafasi sawa ya kimatumizi na Kiingereza kama lugha rasmi nchini Kenya. Kwa hiyo, rasimu hii inatoa nafasi kubwa kwa makuzi na matumizi ya lugha ya Kiswahili kama lugha

rasmi inayoweza kutegemewa katika mawasiliano ya kiofisi na kama wenzu wa kufunzia shuleni.

- b) Kiswahili katika Rasimu ya Mswada wa Lugha za Kenya (Proposed Languages of Kenya Bill).

Rasimu ya Mswada wa Lugha za Kenya (Languages of Kenya Bill) ilikamilishwa mwaka 2015 japo utekelezaji wake haujafanywa (Ghai, 2017). Stakabadhi hii inaelezwa kama mswada wa bunge unaojenga mikakati ya kisheria na kitaasisi kwa lengo la kuimarisha Kiswahili na Kiingereza kama lugha rasmi, Kiswahili kama lugha ya taifa pamoja na uhifadhi wa lugha asili, lugha-ishara, breli, misimbo mingine ya mawasiliano na teknolojia zinazotumiwa na walemavu. Kimahsusi, mswada huu unalenga kuamilisha matumizi sawa ya Kiswahili na Kiingereza kama lugha rasmi. Kadhalika, Rasimu ya Mswada wa Lugha za Kenya inatambua Kiswahili kama mojawapo wa lugha inayotumiwa katika vikao vya Jumuiya ya Afrika Mashariki na vilevile kama lugha iliyosambaa katika eneo la Maziwa Makuu. Ni muhimu kutaja kuwa kwa sasa, mbali na Jumuiya Afrika Mashariki, Kiswahili ni lugha mojawapo inayotumiwa katika vikao vya Umoja wa Afrika.

Rasimu ya Mswada wa Lugha za Kenya inapendekeza vilevile kuwa stakabadhi zote za serikali kama vile sheria, sera, maandishi rasmi, na majarida rasmi yachapishwe na kuhifadhiwa kwa lugha zote mbili rasmi. Hii ina maana kwamba mswada huu unadhamiria kutia shime utekelezaji wa haki ya kikatiba ya lugha ya Kiswahili. Ni wazi kwamba utangamano na maendeleo ya taifa la Kenya yanahitaji udumishaji na ushirikishaji lugha ya Kiswahili.

Kama wanavyosema Timmamy na Oduor (2016), Sera ya Lugha za Kenya na Mswada wa Lugha za Kenya zinatagusana kwa karibu katika malengo yake kwa sababu zinadhamiria kuamilisha haki na hadhi za lugha kwa mujibu wa katiba ya Kenya 2010. Matundura (2020) anaeleza kuwa mikakati ya kurasimisha Kiswahili inalemazwa na ukosefu wa chombo rasmi cha kiserikali kinachoweza kutumiwa kuratibu shughuli za maendeleo ya lugha.

Kufikia sasa, juhudi za kubuni Baraza la Lugha la Taifa ambazo zimekuwepo kwa muda mrefu hazijazaa matunda. Makala haya yanashikilia kuwa uidhinishaji

na utekelezaji wa yaliyomo katika Rasimu ya Sera ya Lugha za Kenya na Rasimu ya Mswada wa Lugha za Kenya utakuwa hatua muhimu ya kufikia urasimishaji wa lugha Kiswahili nchini Kenya.

Ofisi za Umma

Kwa kuwa Kiswahili ni lugha rasmi, inatakiwa kutumiwa katika kutoa mawasiliano ya serikali, kuandika na kuhifadhi hati katika taasisi za serikali. Hata hivyo, suala hili halijatekelezwa. Mawasiliano kutoka Ofisi ya Rais, Baraza la Mawaziri na mabunge ya Kenya bado yanatolewa kwa umma kwa Kiingereza. Kulingana na Timammy na Oduor (2016), hati, nembo na stakabadhi za serikali bado zimeandikwa na kuhifadhiwa kwa Kiingereza tu. Taasisi nyingi za umma na za kibinafsi zinazozalisha bidhaa na huduma mbalimbali bado zina mwelekeo wa kuandika ilani, shajara na meme kutumia lugha ya Kiingereza pekee.

Haya yanatokana na kukosekana kwa matini tafsiri ya maandishi haya; jambo ambalo taasisi hizi zinapaswa kuchangamkia. Hatua hii inanyima umma nafasi ya kupata taarifa na huduma kwa lugha wanayoielewa zaidi. Japo kuna changamoto hizi, habari za kutia moyo ni kuwa baadhi ya taasisi hizo zimeanza kukumbatia matumizi ya Kiswahili kutoa mawasiliano rasmi kama vile matangazo ya nafasi za kazi, nafasi za usajili katika vyuo, huduma za matibabu, matangazo ya biashara na ilani katika vyombo vya habari kwa Kiswahili.

Wananchi wana uhuru wa kujieleza na kuhudumiwa kwa Kiswahili katika ofisi za umma, kuandika mawasiliano rasmi kama vile wasifukazi na barua za kikazi kwa Kiswahili, ingawa wengi hawajachangamkia fursa hii. Mvutano huu unatokana na mienendo hasi inayochochewa na wakubwa au watawala ofisini. Kwa mfano, wale wanaotumia mawasiliano rasmi kwa Kiswahili hupuziliwa mbali huku mahojiano ya kikazi yakiendeshwa kwa Kiingereza hata yanapohusu maarifa na tajriba ya Kiswahili.

Utafiti wa Nyandwaro (2015) kuhusu mielekeo ya wafanyakazi wa wizara za serikali katika kaunti ya Kisii kwa Kiswahili kama lugha rasmi ulibainisha kuwa asilimia kubwa ya wafanyikazi katika vyeo vyote walikuwa na mtazamo hasi kuhusu lugha hii. Wafanyakazi hawa walipenda kutumia Kiingereza walipowasiliana na wakubwa wao katika miktadha rasmi, na kwamba matumizi ya Kiswahili yalikuwa

machache sana, tena nje ya vikao rasmi. Aidha, hawakupenda kusoma sera za serikali zilizoandikwa kwa Kiswahili wala kuandika ripoti rasmi za serikali kwa lugha ya Kiswahili.

Vilevile, Ontieri (2020) anasema kuwa wasomi wengi katika nyanja mbalimbali wamezoea kutumia Kiingereza katika shughuli zao za kikazi kutokana na mielekeo yao hasi kuhusu Kiswahili. Utafiti wa Mbonankira, Buregeya na Otiso (2026) unabainisha kuwa asilimia 53 ya watumisha wa umma, walimu, viongozi wa dini, wafanyabiashara na wanahabari nchini Rwanda wana mielekeo hasi kuhusu matumizi ya Kiswahili kama lugha ya utawala huku asilimia 19 tu ya watafitiwa wakiwa na mielekeo changa. Hii ni hali inayotisha ikizingatiwa kuwa Rwanda ni mojawapo ya nchi za chini za Jumuiya ya Afrika Mashariki kwa matumizi ya Kiswahili kama lugha rasmi. Hoja ya Akaka (2020) ni kuwa, utekelezaji wa hadhi ya Kiswahili kama lugha rasmi nchini Kenya ni hatua murua itakayobadilisha mielekeo hasi ya wananchi kuhsu lugha hii. Kwa hiyo, kuna haja ya kuhakikisha kuwa sera hizi zinakuwa tendezi mbali na kampeni mahsusi za kuhamasisha umma kuhusu urasimishaji wa lugha ya Kiswahili kufanywa.

HITIMISHO NA MAPENDEKEZO

Hitimisho: Makala hii imetalia suala la mafanikio na changamoto zinazokabili juhudi za urasimishaji wa hadhi ya lugha ya Kiswahili nchini Kenya. Katiba ya mwaka 2010 ilitoa nafasi kubwa kwa lugha ya Kiswahili kwa kuiinua zaidi ya lugha zote kutokana na majukumu yake rasmi na ya taifa na kutambuliwa kwake kama mojawapo ya lugha za asili zinazoakisi tamaduni za Wakenya. Licha ya ongezeko la matumizi ya Kiswahili katika baadhi ya asasi za umma, mafanikio yaliyopatikana ni madogo. Miaka kumi na tano baada ya katiba hiyo, utekelezaji wa hadhi ya Kiswahili katika sekta kama elimu, sheria, utawala, uchumi na afya umeendelea kukosolewa kwani Kiingereza bado ndilo la kutumia katika nyanja nyingi rasmi, na wananchi bado wanakosa upatikanaji wa huduma muhimu kwa lugha yao.

Mapendekezo: Ili kurasimisha hadhi ya lugha ya Kiswahili kikamilifu kwa mujibu wa katiba ya 2010, serikali kupitia bunge na taasisi nyingine husika inafaa kuidhinisha Mswada wa Lugha za Kenya, Rasimu ya Sera ya Lugha za Kenya na Mswada wa Mahakama ya

Rufaa kuhusu Mipangilio na Utawala kuwa sheria. Vilevile, kuwahimiza wabunge kuandaa miswada na kuchakata sheria kwa kutumia Kiswahili itachangia pakubwa. Serikali inapaswa kufanya juhudi za kimaksudi ili kuhamasisha umma kuhusu nafasi ya Kiswahili kama lugha rasmi na kuwa katika mstari wa mbele katika kutumia lugha hii inapotoa mawasiliano rasmi kwa umma. Kadhalika, serikali ifikirie kuhifadhi nembo na hati zake kwa Kiswahili.

Kadhalika, hadhi ya Kiswahili kama lugha ya kuchakata sheria itaongezeka iwapo serikali itasambaza rasimu ya katiba iliyotafsiriwa kwa Kiswahili kwa wananchi. Aidha, itakuwa vyema iwapo serikali itashauriana na

wataalamu wa lugha ya Kiswahili pamoja na wadau katika sekta ya elimu ili kuona jinsi ya kuunda sera ya lugha itakayohusisha Kiswahili kama mojawapo ya lugha ya kufunzia masomo yote katika viwango vyote vya elimu, hasa wakati huu ambapo Wizara ya Elimu inatambuliza mfumo mpya wa elimu ya 2-6-6-3. Waaidha, serikali inafaa kuelekeza taasisi za umma hasa shule za upili na vyuo vikuu kuwahimiza wananchi wanaotoa maombi ya kazi zinazohitaji maarifa na tajriba ya lugha ya Kiswahili kuandika wasifukazi na maombi hayo kwa Kiswahili na kuhakikisha kuwa mahojiano ya kazi husika yanafanywa kwa lugha ya Kiswahili.

MAREJELEO

- Akaka, L. W. (2020). Sera ya lugha na katiba: Nafasi ya Kiswahili katika uwezesaji wa wananchi. In T. Arege, R. Wafula, E. Matundura, B. Kadurenge, A. Matei, & M. Kandagor (Wah.), *Lugha, utamaduni na Katiba* (kur. 79–91). Access Publishers Ltd.
- Ghai, J. C. (2017). *Pluralism, language and the Constitution*. Katiba Institute.
- Gicheru, H. B., & Miano, K. (1987). *A textbook of the Constitution and Government of Kenya for secondary schools*. Sterling Publishers.
- Kame, M. (2020). Lugha ya taifa na katiba: Hatua muhimu katika mageuzi. In T. Arege, R. Wafula, E. Matundura, B. Kadurenge, A. Matei, & M. Kandagor (Wah.), *Lugha, utamaduni na Katiba* (kur. 24–34). Access Publishers Ltd.
- Mathooko, P. M. (2007). *Isimujamii: Misingi na nadharia*. Nairobi, Kenya: Njigwa Books.
- Matundura, E. (2020). Urasimishaji wa Kiswahili nchini Kenya: Matatizo na changamoto. In T. Arege, R. Wafula, E. Matundura, B. Kadurenge, A. Matei, & M. Kandagor (Wah.), *Lugha, utamaduni na Katiba* (kur. 35–49). Access Publishers Ltd.
- Mazrui, A. (2020). Lugha, utamaduni na sheria: Kenya baada ya katiba mpya. In T. Arege, R. Wafula, E. Matundura, B. Kadurenge, A. Matei, & M. Kandagor (Wah.), *Lugha, utamaduni na Katiba* (kur. 1–14). Access Publishers Ltd.
- Mazrui, A. M., & Mazrui, A. A. (1996). A tale of two Englishes: The imperial language in post-colonial Kenya and Uganda. In J. A. Fishman, A. W. Conrad, & A. Rubal-López (Eds.), *Post-imperial English: Status change in former British and American colonies* 271–302.
- Mbaabu, I. (1996). *Language policy in East Africa*. Nairobi, Kenya: Educational Research and Publication.
- Mbonankira, G., Buregeya, A., & Otiso, Z. (2026). Rwandans' attitudes towards Swahili: An occupational perspective. *Nordic Journal of African Studies*, 35(2), 375–396. <https://doi.org/10.53228/zhadgh26>
- Njogu, K. (2017, May 27). Role of language in building inclusive Kenya. *Saturday Nation*.
- Nyandwaro, K. L. (2015). Mielekeo ya wafanyakazi kuhusu Kiswahili kama lugha rasmi katika wizara za serikali nchini Kenya: Mintarafu, Kaunti ya Kisii (Tasnifu ya uzamili isiyochapishwa). Chuo Kikuu cha Kenyatta.
- Obuchi, S. M. (2020). Kiswahili kama chombo cha kufundishia nchini Kenya: Katiba, sera ya lugha na changamoto zilizopo. In T. Arege, R. Wafula, E. Matundura, B. Kadurenge, A. Matei, & M. Kandagor (Wah.), *Lugha, utamaduni na Katiba* (kur. 168–184). Access Publishers Ltd.
- Odeo, I. I., & Maina, G. (2008). *Fani ya isimujamii kwa shule za sekondari*. Oxford University Press.
- Ogechi, N. O. (2002). *Trilingual codeswitching in Kenya: Evidence Ekegusi, Kiswahili and Sheng'* (Unpublished PhD thesis). Hamburg.
- Ogechi, N. O. (2003). On language rights in Kenya. *Nordic Journal of African Studies*, 12(3), 277–295. <https://doi.org/10.53228/njas.v12i3.314>

- Okeiga, N. I. O. (1998). *Sajili ya kisheria katika mahakama Kenya: Vizuizi, athari na visaidizi kwa matumizi zaidi ya Kiswahili* (Tasnifu ya uzamili isiyochapishwa). Chuo Kikuu cha Moi.
- Ontieri, J. O. (2020). Nafasi ya Kiswahili kama lugha rasmi nchini Kenya: Majukumu na ndaro. In T. Arege, R. Wafula, E. Matundura, B. Kadurenge, A. Matei, & M. Kandagor (Wah.), *Lugha, utamaduni na Katiba* (kur. 15–23). Access Publishers Ltd. <https://journals.udsm.ac.tz/index.php/mj/article/view/809>
- Republic of Kenya. (1964). *Report on the Kenya Education Commission*. Nairobi, Kenya: Government Printer. https://www.education.go.ke/sites/default/files/2022-05/KenyaEducation-Commission-Report-Part-II_compressed.pdf
- Republic of Kenya. (1979). *The National Committee on Education Objectives and Policies*. Nairobi, Kenya: Government Printer. <https://libraryir.parliament.go.ke/bitstreams/1f84cc5f-d4fd-4001-a932-29f3dac8ad52/download>
- Republic of Kenya. (1981). *Report of the Presidential Working Party on the Establishment of Second University in Kenya*. Government Printer. <https://libraryir.parliament.go.ke/items/066f6f43-8141-4e78-b257-bofd51eef724>
- Republic of Kenya. (2010). *The Constitution of Kenya*. Government Printer.
- Timammy, R., & Oduor, J. A. N. (2016). The treatment of Kiswahili in Kenya's education system. *The University of Nairobi Journal of Language and Linguistics*, 5, 174–194. <https://doi.org/10.66563/uonjll.v5i0.1693>